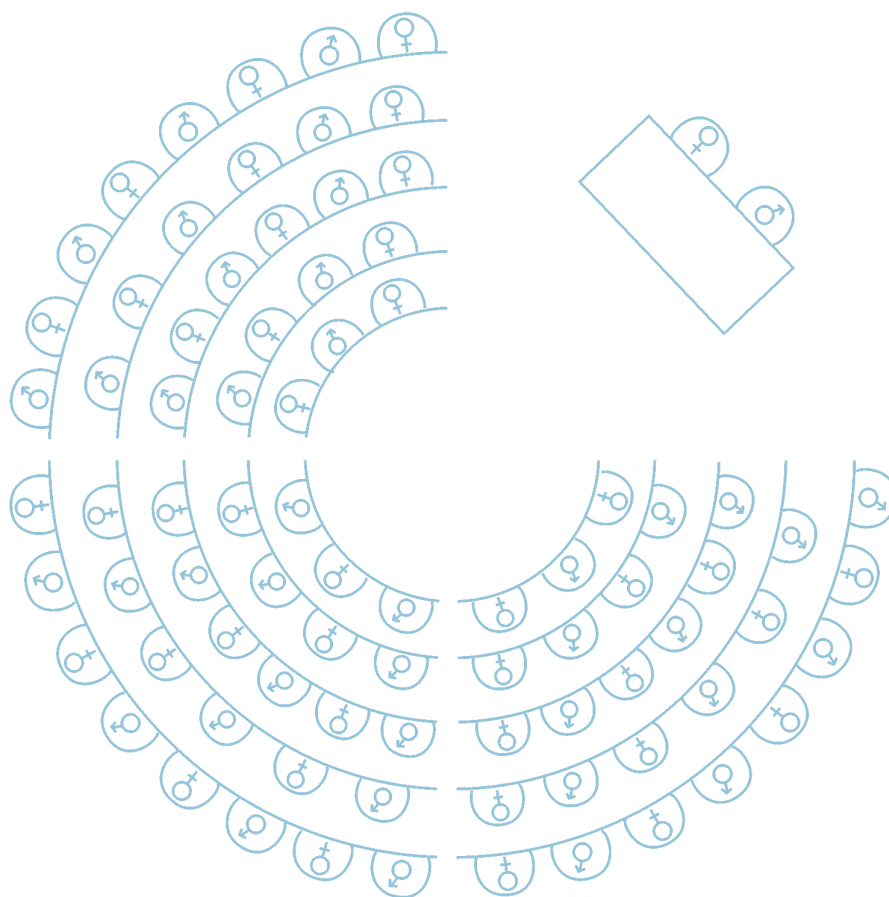

De **politieke** deelname **van de vrouwen** na de verkiezingen van 18 mei 2003

Inhoudstafel

1. Inleiding	4
Context	4
De hoofdkenmerken van het Belgisch kiesstelsel	4
De hoofdkenmerken van een “ideaal” kiesstelsel	5
De wijzigingen in het Kieswetboek	6
De pariteitswetten	7
2. De kandidatenlijsten	8
A. Aanwezigheid van de vrouwen op de eerste drie plaatsen op de lijsten van Kamer en Senaat	9
B. De vrouwen op verkiesbare plaatsen voor Kamer en Senaat	10
3. Evolutie van de aanwezigheid van vrouwen in kamer en senaat tussen de parlementsverkiezingen van 1999 en 2003	13
A. Evolutie van de aanwezigheid van vrouwen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers	13
B. Evolutie van de vrouwelijke aanwezigheid in de Senaat	15
C. Effectieve samenstelling van Kamer en Senaat na de parlementsverkiezingen van 18 mei 2003	17
D. Heeft de vermindering met de helft van de devolutive werking van de lijststem invloed gehad op de aanwezigheid van vrouwen in het Parlement?	18
4. Conclusies	19

1. Inleiding

In 1994 hechtte het Parlement zijn goedkeuring aan de wet “ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen”¹. Deze zogenoemde “wet Smet-Tobback” verbood de politieke partijen kieslijsten voor te dragen waarvan het aantal kandidaten van hetzelfde geslacht meer dan twee derde bedroeg. Tijdens de jongste regeerperiode hebben regering en Parlement verdere stappen ondernomen in de concretisering van een beleid dat gericht is op de evenwichtige vertegenwoordiging binnen de wetgevende vergaderingen. Na een grondswetswijziging met het oog op de invoering van het fundamenteel rechtsbeginsel inzake gelijkheid van mannen en vrouwen, heeft het Parlement verscheidene wetsontwerpen met het oog van de invoering van de pariteit op de kieslijsten² aangenomen. Tegelijk met de stemming van die wetten hebben de federale Kamers verscheidene wijzigingen in het Kieswetboek doorgevoerd die, hoewel ze de aard van het Belgische kiesstelsel niet ingrijpend veranderen, eventueel gevolgen kunnen hebben voor de politieke vertegenwoordiging.

Deze brochure maakt de balans op van de vrouwelijke aanwezigheid in de Belgische politiek na de parlementsverkiezingen van 18 mei 2003. Ze omvat tevens een analyse van de impact van de “pariteitswetten” en van de wijzigingen in het Kieswetboek op de vrouwelijke aanwezigheid in het federale Parlement.

Alvorens in te gaan op de samenstelling van de kieslijsten en de eigenlijke uitkomst van de verkiezingen, schetsen we de krachtlijnen van de wetgevende context waarin de verkiezingen van 18 mei 2003 plaatsvonden.

Context

De hoofdkenmerken van het Belgisch kiesstelsel

Kiesstelsels bezitten geen neutraal karakter, ze spelen immers een sleutelrol in de wijze waarop de stemmen de zetelverdeling bepalen en dus in de wijze waarop de politieke vertegenwoordiging in een Staat haar beslag krijgt.

Het Belgische kiesstelsel is proportioneel. In het kader van de verkiezing van de leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers krijgt die proportionaliteitsformule bijvoorbeeld gestalte via het volgende mechanisme: “Elke kieskring telt zoveel zetels als de federale deler in het cijfer van de bevolking van de kieskring begrepen is. De federale deler wordt bekomen door het bevolkingscijfer van het Rijk te delen door 150”³. Op die wijze behalen de partijen zowel in Kamer als Senaat een aantal zetels dat in verhouding staat tot het aantal gewonnen stemmen.

In het kader van de parlementsverkiezingen heeft het proportioneel karakter van het kiesstelsel in combinatie met de stemmenversnippering door de keuze van de kiezer vaak tot gevolg dat een betrekkelijk groot aantal partijen zetels behalen. Deze versnippering van de stemmen tussen meerdere partijen resulteert aldus in een relatief beperkt gemiddeld aantal zetels per partij en per kiesarrondissement (“party magnitude”).

De betrekkelijk kleine “party magnitude” moet gerelateerd worden met het semi-open of semi-gesloten karakter van de Belgische kieslijsten. Op dergelijke lijsten speelt de volgorde een rol, die evenwel gecorri-

1 Wet van 24 mei 1994 ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen, Belgisch Staatsblad van 1 juli 194.

2 Wet van 17 juni 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen van het Europees Parlement, Belgisch Staatsblad van 28 augustus 2002; Wet van 18 juli 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen van de federale Wetgevende Kamers en van de Raad van de Duitstalige Gemeenschap, Belgisch Staatsblad van 28 augustus 2002; Bijzondere wet van 18 juli 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de Waalse Gewestraad, de Vlaamse Raad en de Brusselse Hoofdstedelijke Raad, Belgisch Staatsblad van 13 september 2002.

3 Koninklijk besluit van 22 januari 2003 tot indeling van de leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers over de kieskringen, Verslag aan de Koning, Belgisch Staatsblad van 7 februari 2003.

geerd kan worden met voorkeurstemmen. Niettemin moet er worden op gewezen dat “(...) bij de parlementsverkiezingen de lijstvolgorde immers maar zelden doorbroken wordt. Zo werd van 1919 tot 1999 slechts 0,6% van de Kamerleden buiten de zogenaamd verkiesbare plaatsen verkozen.”⁴

De hoofdkenmerken van een “ideaal” kiesstelsel

In een recente analyse⁵ hebben twee vorsers van de VUB (Meier en Deschouwer) het profiel geschetst van het kiesstelsel dat hen meest geschikt lijkt voor een betere vertegenwoordiging van de vrouwen op het politieke toneel. Volgens hen “bepalen vier kenmerken - in onderlinge samenhang - het aantal vrouwelijke verkozenen: een sterke proportionaliteit, een hoog gemiddeld aantal zetels per partij en per kieskring (de zogenaamde “party magnitude”), gesloten lijsten en strakke genderquota.”⁶

Wanneer de partijen binnen een proportioneel kiesstelsel een aantal zetels behalen dat in verhouding staat tot het aantal gewonnen stemmen, leidt dit tot meer vrouwelijke verkozenen. Een document van het Europees Parlement betreffende de impact van de kiesstelsels op de vrouwelijke vertegenwoordiging⁷ geeft aan op basis van de cijfers afkomstig van de interparlementaire Unie dat “alle West-Europese landen met een vrouwelijke vertegenwoordiging in het Parlement van meer dan 20% het proportioneel stelsel hebben aangenomen. Uit de cijfers blijkt dat er een nauwe samenhang bestaat tussen de graad van de vrouwelijke vertegenwoordiging en het kiesstelsel”⁸.

Het feit dat de proportionele stelsels in het voordeel zouden zijn van de vrouwen moet gezien worden in samenhang met het gegeven dat de politieke partijen in dat kader kandidatenlijsten voordragen waarbij de keuze van de kiezer

naar verschillende kandidaten uitgaat. In die context zouden sommige kiezers immers wel eens weigeren op een lijst te stemmen waarin geen enkele vrouw is opgenomen. Opdat het proportioneel karakter van het kiesstelsel gunstig zou zijn voor de vrouwelijke vertegenwoordiging, mag dit evenwel niet gepaard gaan met een al te grote inperking van het aantal zetels per partij en per kieskring. Indien deze voorwaarde is vervuld, stellen Meier en Deschouwer dat: “(...) zij immers de kans vergroot dat alle partijen per kieskring meer dan één of twee verkozenen hebben zodat een ‘mix’ van kandidaten zich aan de kiezers kan aanbieden (mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, uittredende verkozenen en nieuwe kandidaten,..).”⁹

Een grote “party magnitude” verhoogt dus de kans op verkiezing van talrijke kandidaten op gediversifieerde kandidatenlijsten. Die “party magnitude” staat in verhouding tot de verhoging van het aantal zetels per kiesarrondissement en de vermindering van het aantal partijen dat daadwerkelijk zetels behaalt. Meier en Deschouwer benadrukken dat de kieswet bepalend is voor het eerste punt en dat de kiezer over het tweede punt beslist.

Beide auteurs menen dat gesloten kandidatenlijsten wenselijk zijn voor een grotere aanwezigheid van vrouwen. Dit wil zeggen dat de volgorde van de kandidaten vast ligt en niet door het uitbrengen van voorkeurstemmen kan gewijzigd worden. “Het volstaat immers niet dat partijen op een groter aantal zetels per district kunnen rekenen, die zetels moeten ook kunnen veroverd worden door de bedoelde ‘mix’ van mannen en vrouwen. Bij gesloten lijsten bepalen de partijen de mix van de verkozenen, bij open lijsten doet de kiezer dat, en wordt het effect van proportionaliteit en van een grote “party magnitude” grotendeels tenietgedaan.”¹⁰

Voorts moeten de partijen vrouwen opnemen bij de samenstelling van hun kandidatenlijsten en ze een plaats op de lijst

4 Naar een *paritaire democratie. Analyse van de gemeente- en provincieraadsverkiezingen van 8 oktober 2000*, Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, 2001, p.7.

5 DESCHOUWER, K., MEIER, P., *Recente en geplande hervormingen van de kieswet: de mogelijke impact op het aantal vrouwelijke verkozenen*, Vakgroep “Politieke Wetenschappen & Centrum voor Vrouwenstudies, VUB, 2002.

6 *Ibid.*, p.1.

7 EUROPEES PARLEMENT, *Variabele impact van de kiesstelsels op de vrouwelijke vertegenwoordiging*, Werkdocument van het Directoraat-generaal van de studiën van het Europees parlement (reeks vrouwenrechten W-10), maart 1997.

8 *Ibid.*

9 DESCHOUWER, K., MEIER, P., *op.cit.*, p.1,2.

10 DESCHOUWER, K., MEIER, P., *op.cit.*, p.2.

bezorgen die hen toelaat een zetel te behalen. Daarom zijn beide auteurs overtuigd van de noodzaak van de invoering en naleving van quota die de politieke partijen verplichten vrouwen een plaats te geven op hun kieslijsten, zodanig dat ze effectief kunnen zetelen: “Als enkel aan de eerste drie voorwaarden is voldaan, hangt de kans op vrouwelijke verkozenen af van de goodwill van de politieke partijen zelf. Quota kunnen zeer sterke garanties bieden wanneer ze expliciet rekening houden met het aantal verkiesbare plaatsen per partij.”¹¹

Na deze toelichting bij de hoofdkenmerken van het Belgisch kiesstelsel en bij de hoofdkenmerken die de aanwezigheid van vrouwen in het politieke bedrijf het meest kunnen bevorderen, gaan we dieper in op de wijzigingen in het Kieswetboek en de inhoud van de wet betreffende de pariteit.

De wijzigingen in het Kieswetboek

- Verruiming van de kieskringen (Kamer van Volksvertegenwoordigers)

Het koninklijk besluit van 22 januari 2003 (B.S. van 7 februari 2003) bepaalt voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers het aantal te begeven zetels in de kieskringen van het land. Terwijl Brussel-Halle-Vilvoorde als kiesarrondissement een bijzondere plaats blijft innemen en de kieskringen van Limburg, Namen, Vlaams-Brabant en Waals-Brabant blijven samenvallen met de grenzen van hun respectieve provincies, werden de vroegere kieskringen van Antwerpen, Henegouwen, Luik West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen samengebracht en stemmen deze thans overeen met provinciale kringen.

Het voornaamste gevolg van de verruiming van de kieskringen van de Kamer is ongetwijfeld de verhoging van het gemiddeld aantal te begeven zetels per kieskring. Terwijl de vroegere kiesarrondissementen voor de Kamer gemiddeld 7,5 zetels telden en het kleinste kiesarrondissement 3 zetels, is het gemiddeld aantal zetels per arrondissement gestegen tot 13,6 en

telt de kleinste kring thans 4 zetels dankzij de nieuwe provinciale kieskringen.

De thans quasi algemene afstemming van de kiesarrondissementen op de provincies en de daarmee gepaard gaande verhoging van het aantal te begeven zetels per kieskring zijn a priori een factor die de vrouwelijke aanwezigheid op het politieke toneel, en meer bepaald in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, kan vergroten. Zoals gezegd leidt de verhoging van het aantal te begeven zetels immers tot een grotere diversiteit op de kandidatenlijsten die door de politieke partijen worden voorgedragen en maken de vrouwen een grotere kans om daadwerkelijk te worden verkozen.

- De invoering van de kiesdrempel

Het proportionele karakter van het Belgische kiesstelsel geeft een betrekkelijk groot aantal partijen de kans op vertegenwoordiging in het Parlement.

De wijziging van artikel 165bis van het Kieswetboek door de wet van 13 december 2002 houdende diverse wijzigingen van de kieswetgeving (Belgisch Staatsblad van 10 januari 2003), bepaalt : “enkel de lijsten die minstens 5% van het algemeen totaal van de geldig uitgebrachte stemmen in de kieskring voor de Kamer van Volksvertegenwoordiging, en ten gunste van de lijsten die voorgedragen zijn voor het Nederlandse kiescollege of het Franse kiescollege voor de Senaat, worden toegestaan voor de zetelverdeling.”

Over het algemeen luidt het dat “terwijl een kiesdrempel het aantal partijen doet afnemen, hij het aantal zetels per partij verhoogt”.¹² De invoering van een kiesdrempel blijkt dus eveneens te leiden tot een verhoogde “party magnitude” en dientengevolge tot een grotere aanwezigheid van vrouwen op het politieke toneel.

De nieuwe wettelijke kiesdrempel vervangt de feitelijke drempel die enkel afhing van het aantal stemmen dat een partij nodig had om een zetel in een bepaalde kieskring te behalen. De drempel van 5% verkleint de

¹¹ *loc.cit.*

¹² MEIER, Petra, *De hervorming van de kieswet, de nieuwe quota en de m/v verhoudingen na de verkiezingen van mei 2003*, Vakgroep Politieke Wetenschappen, Brussel, VUB, 2003, p.4.

verschillen tussen het stemmenaantal dat een politieke partij voor het behalen van een zetel naargelang de kieskring nodig heeft, hoewel het verschil tussen de wettelijke drempel en de feitelijke drempel in vele gevallen veeleer beperkt blijft.

- De beperking van de impact van de lijststem

In tegenstelling tot de twee voornoemde maatregelen, zal de goedkeuring van de wet van 27 december 2000 tot beperking met de helft van de devolutieve kracht van de lijststemmen voor de verkiezing van de federale Wetgevende Kamers (Belgisch Staatsblad van 24 januari 2001) volgens de auteurs niet leiden tot een grotere vrouwelijke aanwezigheid in de politiek.¹³ De opening van de kandidatenlijsten, die het gewicht van de voorkeurstemmen doet toenemen, draagt zoals gezegd volgens hen immers het risico in zich dat de lijstvolgorde vaker zal worden omgegooid en dat de kandidaten met grotere naambekendheid meer kans maken om te worden verkozen. De Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen is in één van zijn adviezen van oordeel dat die maatregel in tegenspraak kan zijn met de wet inzake de organisatie van de samenstelling van de kieslijsten: “Het beperken van de invloed van de lijststem tot de helft zal mogelijk de nuttige volgorde van de lijst wijzigen en de pariteitswet op deze manier uithollen.”¹⁴

De pariteitswetten

In 2002 heeft België verschillende wetgevingen ingevoerd die de partijen verplichten tot een paritaire samenstelling van hun kandidatenlijsten. De regering heeft in 1999 in dat verband een verklaring tot herziening van de Grondwet¹⁵ ingediend met het oog op de invoering van het fundamenteel rechtsbeginsel inzake gelijke kansen voor mannen en vrouwen. Deze grondwetswijziging, die is goedgekeurd en afgekondigd in het Belgisch Staatsblad in de loop van februari 2002, stelde de federale Kamers in staat verschillende wetsbepalingen¹⁶ goed te keuren die een versterking inhielden van de wet van 24 mei 1994¹⁷ ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen, waarbij het grondwettelijk karakter van de vaststelling van de kieslijsten gewaarborgd bleef.

Een van de wetteksten die in de loop van 2002 goedgekeurd werden heeft rechtstreeks betrekking op de vorming van de kandidatenlijsten voor de federale Kamers. Terwijl de wet van 1994 de politieke partijen het verbod oplegde om kieslijsten te vormen waarvan de samenstelling uit meer dan tweederde kandidaten van hetzelfde geslacht bestond, verbiedt de “pariteitswet” dat het verschil tussen het aantal kandidaat-titularissen of opvolgers van elk geslacht meer dan één bedraagt. De wet bepaalt voorts dat de eerste twee kandidaten van elke lijst niet van hetzelfde geslacht mogen zijn. Een overgangsbepaling stelt evenwel dat bij de eerste verkiezing na de inwerkingtreding van de wet, de eerste drie kandidaten van elke lijst niet van hetzelfde geslacht mogen zijn.

Zoals eerder vermeld, is de invoering van de genderquota op de kieslijsten een sleutelfactor in de strategieën ter versterking van de vrouwelijke aanwezigheid op het politieke toneel.

13 De devolutieve kracht van de lijststem of de overdracht van stemmen op de lijst betekent dat de stemmen die zijn uitgebracht op de lijststem, toegekend worden aan de kandidaten met inachtneming van de lijstvolgorde, tot het aantal stemmen is bereikt dat nodig is om te worden verkozen (cf. artikel 172 van het Kieswetboek, zoals gewijzigd door de wet van 27 december 2000).

14 Advies nr. 60 van het Bureau van de Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen van 8 november 2002, betreffende de kieswethervorming en de gevolgen ervan op de vertegenwoordiging van de vrouwen in de politiek.

15 Een voorstel tot herziening werd neergelegd bij de Senaat op 8 juni 2002 (*Parl. Stuk; Senaat 1999-2000, stuk 465/1 en 2000-2001, stuk 465/4*).

16 Voor de verwijzingen van de verschillende wetteksten, cf. voetnoot nr.2.

17 Wet van 24 mei 1994 ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen, B.S. van 1 juli 1994.

2. De kandidatenlijsten¹⁸

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de wijze waarop de politieke partijen hun kieslijsten hebben samengesteld. In het licht van de wettelijke verplichting hebben de politieke partijen inderdaad kandidatenlijsten voorgedragen die paritair zijn samengesteld uit mannen en vrouwen, maar het is interessant om na te gaan hoe de politieke partijen de geest van de wet hebben geïnterpreteerd en geconcretiseerd die op termijn moet leiden tot de gelijkheid van mannen en vrouwen in het Belgische politieke bedrijf. We gaan aldus de aanwezigheid van de vrouwen op de eerste drie plaatsen nader bekijken, alsook hun aanwezigheid op de verkiesbare plaatsen en strijdplaatsen¹⁹.

Om de verkiesbare plaatsen en de strijdplaatsen te bepalen en ons een idee te vormen van de manier waarop de vrouwen door de verschillende politieke partijen op de kandidatenlijsten geplaatst zijn, hantieren we als referentie de resultaten in termen van zetels die zijn verworven door de verschillende politieke par-

tijen bij de parlementsverkiezingen van 1999. Gezien de verruiming van de kieskringen van de Kamer werden de resultaten van 1999 beschouwd per provincie. Wat betreft de omvorming van de politieke partijen, nemen we de zetels die zijn behaald door de VU-ID lijsten als leidraad om de verkiesbare plaatsen van de N-VA te bepalen en houden we geen rekening met het samengaan van Spirit en SP.A²⁰. We hebben evenmin rekening gehouden met de dissidente strekkingen binnen de Vlaamse liberalen en de Waalse christendemocraten.

In het kader van de samenstelling van de kandidatenlijsten hebben we voorts de lijstvolgorde als bepalend beschouwd, ondanks de beperking van de devolutive kracht van de lijststem.

Ten slotte willen we nog stellen dat we enkel aandacht besteden aan de lijsten van de politieke partijen die minstens één zetel hebben behaald bij de parlementsverkiezingen van 1999 of 2003.

---

¹⁸ De tabellen en grafieken die volgen kwamen tot stand op basis van gegevens die verstrekt werden door de firma IBM. We danken de FOD Binnenlandse Zaken voor hun actieve medewerking bij de genderanalyse van de laatste parlementsverkiezingen.

¹⁹ De *verkiesbare plaatsen* zijn de plaatsen bovenaan de lijst die overeenstemmen met het aantal zetels dat een partij gewonnen heeft bij de voorgaande verkiezingen op die lijst. In die context stemt de laatste verkiesbare plaats van een lijst overeen met de plaats van de laatste zetel die de partij gehaald heeft op die lijst bij de voorgaande verkiezingen.

De *strijdplaats* van een lijst is de plaats die direct volgt op de laatste verkiesbare plaats. Deze plaats hoopt de partij te winnen als ze een betere score haalt dan bij de voorgaande verkiezingen.

De *plaatsen in nuttige volgorde* stemmen overeen met de het geheel der verkiesbare plaatsen, met daarbij de strijdplaats.

De alternering in nuttige volgorde stemt overeen met de alternering van de kandidaten van verschillend geslacht op de verkiesbare plaatsen en de strijdplaats. Voornoemde definities zijn aangehaald uit: VERZELE, V., JOLY, C. "La représentation des femmes en politique après les élections du 13 juin 1999, *Courrier hebdomadaire du CRISP*, n°1662-1663, 1999, p.11.

²⁰ Dit betekent aldus een overwaardering van het aantal verkiesbare plaatsen van de N-VA en een onderwaardering van het aantal verkiesbare plaatsen van het kartel SP.A-Spirit.

A. Aanwezigheid van de vrouwen op de eerste drie plaatsen op de lijsten van Kamer en Senaat

Tabel 1: Aanwezigheid van de vrouwen op de eerste drie plaatsen op de lijsten van Kamer en Senaat.²¹

		VLD	SPA-Spirit	CD&V	Agalev	Vlaams Blok	N-VA	MR	PS	CDH	Ecolo
E	Vrouw	1/7	1/7	1/7	6/7	0/7	2/7	1/7	1/7	2/7	2/7
F	lijsttrekker										
F	Ritsprincipe	5/7	3/7	2/7	4/7	3/7	5/7	4/7	5/7	6/7	7/7
E	voor eerste twee										
C	plaatsen										
T.	Eerste vrouw	2/7	4/7	4/7	0/7	4/7	2/7	3/7	2/7	1/7	0/7
	op derde plaats										
O	Vrouw	3/7	3/7	1/7	4/7	2/7	1/7	1/7	1/7	3/7	4/7
P	lijsttrekker										
V	Ritsprincipe	3/7	3/7	4/7	6/7	1/7	3/7	5/7	4/7	6/7	7/7
O	voor eerste twee										
L.	plaatsen										
	Eerste vrouw	4/7	3/7	2/7	1/7	5/7	3/7	2/7	3/7	1/7	0/7
	op derde plaats										

Uit tabel 1 blijkt dat de voornaamste politieke partijen verder gegaan zijn dan de minimumtoepassing van de bepalingen van de wet van 18 juli 2002. Terwijl de overgangsbepaling de partijen immers de mogelijkheid gaf slechts één vrouw een plaats bij de eerste drie kandidaten te geven, stelt men vast dat op meer dan 60% van de lijsten het ritsprincipe voor de eerste twee plaatsen is toegepast. De lijsten waarop de best geplaatste vrouw slechts de derde plaats inneemt, vertegenwoordigen amper meer dan 30% van alle lijsten. Er dient evenwel te worden op gewezen dat op slechts één vierde van de kandidatenlijsten voor Kamer en Senaat een vrouw als lijsttrekker voorkomt. Agalev

beschikt over opvallend veel vrouwelijke lijsttrekkers, terwijl het Vlaams Blok als enige partij geen enkele lijst met een vrouw als lijsttrekker voordroeg.

De politieke partijen hadden reeds geanticipeerd op de verplichtingen voortvloeiend uit de quotawet van 1994. De reden daarvan is dat “quotawetten de standaard bepalen voor volgens een genderperspectief ‘politiek correcte’ lijsten. Aangezien zij bepalen wat de standaard is, zijn partijen die zich op dit vlak willen profileren genoodzaakt om vooruit te lopen op quotawetten of om een grotere inspanning te leveren dan hetgeen wettelijk wordt opgelegd.”²²

²¹ De gegevens vermeld in tabel zijn aangehaald uit het document van Petra MEIER, *De hervorming van de kieswet, de nieuwe quota en de m/v verhoudingen na de verkiezingen van mei 2003*, Vakgroep Politieke Wetenschappen, Brussel, VUB, 2003, p.9.

²² *Ibid.*, p.10.

B. De vrouwen op verkiesbare plaatsen voor Kamer en Senaat

Tabel 2: Vrouwen op verkiesbare plaatsen op de lijsten van de Nederlandstalige partijen

	VLD	SP/SP.A- Spirit	CVP/ CD&V	Agalev	Vlaams Blok	VU-ID/ N-VA	Totaal
KAMER							
Antwerpen	2/5	1/3	3/5	1/3	2/6	0/2	9/24
Limburg	1/3	0/2	1/3	1/1	0/1	1/1	4/12
Oost-Vlaanderen	2/6	1/3	2/5	1/2	1/3	1/2	8/21
West-Vlaanderen	1/4	1/4	1/5	1/1	0/2	0/1	4/16
Leuven	0/2	0/1	0/1	1/1	0/1	0/1	1/7
Brussel-Halle-Vilvoorde	2/3	0/1	1/3	0/1	0/2	1/1	4/11
Totaal 2003	8/23	3/14	8/22	5/9	3/15	3/8	30/91
	(34,8%)	(21,4%)	(36,4%)	(55,5%)	(20%)	(37,5%)	(32,97%)
Totaal 1999	3/21	1/20	10/29	0/5	1/11	2/5	17/91
	(14,3%)	(5%)	(34,5%)	(0%)	(9%)	(40%)	(18,7%)
SENAAT							
Totaal 2003	2/6	2/4	3/6	2/3	1/4	1/2	11/25
	(33,3%)	(50%)	(50%)	(66,7%)	(25%)	(50%)	(44%)
Totaal 1999	3/6	3/6	3/7	1/1	0/3	0/2	10/25
	(50%)	(50%)	(42,8%)	(100%)	(0%)	(0%)	(40%)

Tabel 3: Vrouwen op verkiesbare plaatsen op de lijsten van de Franstalige partijen

	PRL-FDF- MCC/MR	PS	PSC/CDH	Ecolo	FN	Totaal
KAMER						
Brussel-Halle-Vilvoorde	2/5	1/2	1/1	1/3	/	5/11
Nijvel	1/2	0/1	0/1	0/1	/	1/5
Luik.	2/4	2/5	1/3	2/3	/	7/15
Namen	1/2	0/2	0/1	0/1	/	1/6
Henegouwen	2/4	4/8	1/3	1/3	0/1	8/19
Luxemburg	0/1	0/1	0/1	0/0	/	0/3
Totaal 2003	8/18	7/19	3/10	4/11	0/1	22/59
	(44,4%)	(36,8%)	(30%)	(36,4%)	(0%)	(37,3%)
Totaal 1999	3/18	3/21	2/12	1/6	0/2	9/59
	(16,7%)	(14,3%)	(16,7%)	(16,7%)	(0%)	(15,2%)
SENAAT						
Totaal 2003	2/5	1/4	1/3	2/3	/	6/15
	(40%)	(25%)	(33,3%)	(66,7%)		(40%)
Totaal 1999	1/5	2/5	1/3	1/2	/	5/15
	(20%)	(40%)	(33,3%)	(50%)		(33%)

Hoewel de politieke partijen in ruime mate heel wat verder gegaan zijn dan de strikte toepassing van de bepalingen van de wet van 18 juli 2002, met een verplichte pariteit tussen mannen en vrouwen op hun kandidatenlijsten en minstens één van de eerste drie plaatsen voor een vrouw, kwam het er vooral op neer om te weten te komen hoe ze de wet zouden toepassen in functie van het aantal verkiesbare plaatsen waarover zij beschikten.

Een vergelijking tussen de lijsten van de politieke partijen in 2003 en de lijsten in 1999 leert dat er in het algemeen meer vrouwen op verkiesbare plaatsen staan.

Waar uit een optelsom van alle partijen blijkt dat in 1999 26 van de 150 verkiesbare plaatsen voor de Kamer (17,3%) ingenomen waren door vrouwen, is dat aantal gestegen tot 52 in 2003 (34,7%). Tussen 1999 en 2003 is het aantal vrouwen met een verkiesbare plaats op de kandidatenlijsten voor de Kamer aldus verdubbeld. Wat de Senaat betreft, gingen 15 van de 40 verkiesbare plaatsen in 1999 naar een vrouw (37,5%); tijdens de jongste verkiezingen waren er dat 17 (42,5%). Het percentage vrouwen met een verkiesbare plaats voor de Senaat is dus met 13,4% gestegen tussen 1999 en 2003.

Wat de verkiezing van de volksvertegenwoordigers in 1999 betreft, werd 18,7% van de verkiesbare plaatsen op de lijsten van de Vlaamse partijen ingenomen door een vrouw tegenover 15,25% op de lijsten van de Franstalige partijen. Het aandeel van kandidates op verkiesbare plaatsen voor de kieslijsten van de Kamer bedroeg aldus 17,3% bij de parlamentsverkiezingen van 1999. In 2003 ging ongeveer 33% van de verkiesbare plaatsen naar een vrouw op de kieslijsten van de Vlaamse partijen tegenover iets meer dan 37% op de kieslijsten van de Franstalige partijen, hetgeen resulteert in iets minder dan 35% vrouwen op verkiesbare plaatsen voor alle Kamerlijsten samen.

Voor de Senaatsverkiezingen van 1999 werd 40% van de verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijsten van de Vlaamse partijen door vrouwen ingenomen tegenover 33% op de lijsten van de Franstalige par-

tijen. Bij de jongste verkiezingen bedroeg dat cijfer respectievelijk 44% voor de Vlaamse lijsten en 40% voor de Franstalige lijsten. De aanwezigheid van vrouwen op de verkiesbare plaatsen op alle kandidatenlijsten voor de Senaat samen is dus gestegen van 37,5% in 1999 tot 42,5% in 2003.

Men kan niet spreken van een spectaculaire stijging van de vrouwelijke aanwezigheid op de verkiesbare plaatsen tussen 1999 en 2003 op de lijsten voor de Senaat (+13%). De stijging van het aantal vrouwen op verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijsten voor de Kamer is veel opmerkelijker.

Op basis van de uitsplitsing van de gegevens per partij kan men zonder meer vaststellen dat het percentage vrouwen op verkiesbare plaatsen gestegen is op het merendeel van de kandidatenlijsten. In Vlaanderen was het percentage vrouwen op verkiesbare plaatsen in 2003 alleen op de lijsten van de N-VA voor de Kamer (van 40 naar 37,5%) en die van de VLD (van 50 naar 33%) en Agalev voor de Senaat (van 100 naar 66%) lager dan bij de verkiezingen van 1999. Toch moet worden benadrukt dat deze drie partijen voor de kandidatenlijsten van Kamer en Senaat samen een hoog percentage vrouwen op verkiesbare plaatsen lieten noteren (Agalev: 58,3%, N-VA: 40% en VLD: 34,5%). CD&V, dat reeds goed presteerde in termen van vrouwelijke aanwezigheid op verkiesbare plaatsen, heeft bij de verkiezingen van 2003 nog meer vrouwen op verkiesbare plaatsen gezet (van 36 naar 39%). Hoewel ze de aanwezigheid van vrouwen op de verkiesbare plaatsen van hun lijsten hebben verhoogd ten opzichte van 1999, blijven het kartel SP.A-Spirit (27%) en het Vlaams Blok (21%) achter ten opzichte van de andere partijen.

Wanneer men het FN buiten beschouwing laat, is het aandeel van de vrouwen op verkiesbare plaatsen tussen 1999 en 2003 gestegen op alle kandidatenlijsten van de Franstalige partijen voor de Kamer. Wat de Senaat betreft, is bij de PS als enige partij het percentage vrouwen op verkiesbare plaatsen gedaald (van 40 naar 25%). Voor Kamer en Senaat

samen bedroeg het percentage vrouwen op verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijsten van de Franstalige partijen in 2003 respectievelijk 43,5% voor de MR, 42,8% voor Ecolo, 37,8% voor de PS en 30,7% voor het CDH. In 1999 bedroeg dat percentage nog 17,4% (MR), 25% (Ecolo), 19,2% (PS) en 20% (CDH).

Een nadere beschouwing van de samenstelling van de kandidatenlijsten leert dat de aanwezigheid van vrouwelijke kandidaten op de verkiesbare plaatsen verband houdt met het aantal verkiesbare plaatsen waarop de politieke partijen kunnen rekenen: “Zo valt het op dat van de 12 lijsten waar partijen konden uitgaan van twee verkiesbare plaatsen de helft van die lijsten samengesteld was volgens het ritsprincipe. Echter, op geen enkele van deze lijsten werden beide plaatsen toegekend aan vrouwelijke kandidaten. Nog opvallender was dat van de 23 lijsten die slechts van één verkiesbare plaats konden uitgaan, maar in een vierde van de gevallen die plaats ook werd toegekend aan een vrouwelijke kandidaat.”²³ Daaruit blijkt dat de politieke partijen over het algemeen weinig geneigd zijn “schaarse” plaatsen toe te wijzen aan vrouwelijke kandidaten en dat hoe minder verkiesbare plaatsen een lijst telt, hoe meer ze door mannelijke kandidaten ingenomen worden.

In die context, en alhoewel globaal gezien het percentage vrouwelijke kandidaten op verkiesbare plaatsen voor de Senaat hoger blijft dan voor de Kamer, lijkt de opmerkelijke stijging van het aantal

vrouwen op verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijsten voor de Kamer verband te houden met de vergroting van de kieskringen. Terwijl de partijen in 1999 immers reeds konden uitgaan van een groot aantal verkiesbare plaatsen voor de Senaat, kunnen de verruiming van de kieskringen voor de Kamer en de correlatieve verhoging van het aantal verkiesbare plaatsen voor de verkiezingen van 2003 een cruciale rol hebben gespeeld bij de stijging van het aantal vrouwen op verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijsten voor de Kamer.

Dit verschijnsel lijkt te worden bevestigd na analyse van de aanwezigheid van vrouwelijke kandidaten op de verkiesbare plaatsen binnen de verschillende kieskringen.

In Vlaanderen vindt men het kleinste percentage vrouwelijke kandidaten op verkiesbare plaatsen terug in het kiesarrondissement Leuven, dat het minste aantal te begeven zetels van het gewest telt. Van de 7 verkiesbare plaatsen binnen het arrondissement is er slechts één bestemd voor een vrouwelijke kandidaat, zodat het aandeel van de vrouwen op de verkiesbare plaatsen 14,3% bedraagt. Het verband tussen de aanwezigheid van vrouwen op verkiesbare plaatsen en het aantal te begeven zetels komt nog meer tot uiting in Wallonië. In de arrondissementen Nijvel en Namen, die respectievelijk 5 en 6 volksvertegenwoordigers tellen, staat telkens slechts één vrouw op een verkiesbare plaats. In het kiesarrondissement Luxemburg, dat slechts 4 te begeven zetels telt, staat geen enkele vrouw op een verkiesbare plaats op de kieslijsten.

²³ *Ibid.*, p.10.

3. Evolutie van de aanwezigheid van vrouwen in kamer en senaat

tussen de parlementsverkiezingen van 1999 en 2003

Nu we meer inzicht hebben in de wettelijke context waarin de parlementaire verkiezingen van 18 mei jongstleden gehouden zijn, en in de invloed van die context op de samenstelling van de kieslijsten die voorge-

dragen zijn door de belangrijkste politieke partijen, kunnen we dieper ingaan op de verkiezingsresultaten en meer bepaald op de evolutie van de vrouwelijke aanwezigheid in de twee federale vergaderingen.

A. Evolutie van de aanwezigheid van vrouwen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers

Tabel 4 : Absolute cijfers en percentages van de vrouwelijke verkozenen per partij voor de Kamer bij de verkiezingen van 1999 en 2003

Partijen	Vrouwelijke verkozenen/ totaal in 1999	Percentage vrouwelijke verkozenen in 1999	Vrouwelijke verkozenen/ totaal in 2003	Percentage vrouwelijke verkozenen in 2003
PRL-FDF-MCC/MR	4/18	22,2%	10/24	41,6%
PS	2/19	10,5%	10/25	40,0%
PSC/CDH	1/10	10,0%	2/8	25,0%
ECOLO	6/11	54,5%	2/4	50,0%
FN	0/1	0,0%	0/1	0,0%
Totaal Franstalige partijen	13/59	22,0%	24/62	38,7%
VLD	4/23	17,4%	9/25	36,0%
SP/SP.A-Spirit	0/14	0,0%	9/23	39,1%
CVP/CD&V	4/22	18,2%	6/21	28,5%
Agalev	4/9	44,4%	/	/
VLAAMS BLOK	1/15	6,6%	4/18	22,2%
VU-ID/N-VA	3/8	37,5%	0/1	0,0%
Totaal Nederlandstalige partijen	16/91	17,6%	28/88	31,8%
TOTAAL	29/150	19,3%	52/150	34,7%

Bij de verkiezingen van 1999 gingen 29 van de 150 Kamerzetels naar vrouwen, wat goed is voor 19,3% van het totale aantal verkozenen. Bij de jongste verkiezingen behaalden de vrouwen 52 van de 150 te begeven zetels, of 34,6% van de zetels. De vrouwen hebben dus 23 zetels meer behaald dan bij de verkiezingen van 1999. Met een stijging van 19,3% naar 34,6% van het zetelaantal, is de aanwezigheid van de vrouwen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers tussen de parlementsverkiezingen van 1999 en 2003 toegenomen met 79,3%.

Deze zeer duidelijke stijging van het percentage vrouwelijke verkozenen in de Kamer geldt zowel voor de Franstalige als de Nederlandstalige partijen.

Evolutie van de aanwezigheid van Franstalige vrouwelijke verkozenen in de Kamer tussen de verkiezingen van 1999 en 2003

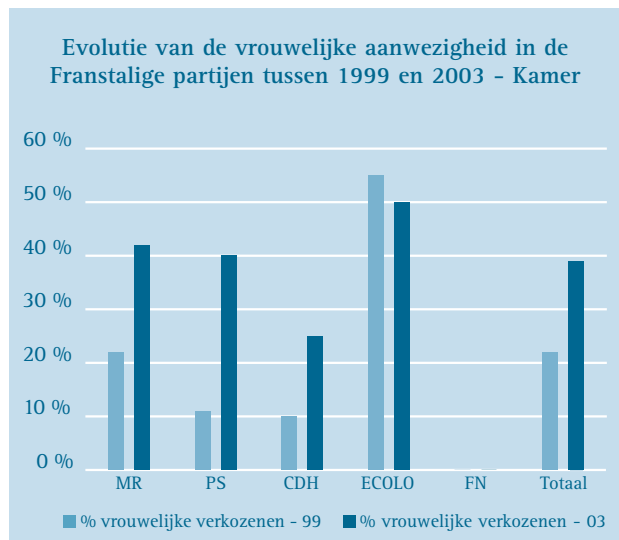
Na de verkiezingen van 1999 waren er op de 59 Franstalige verkozenen voor de Kamer 13 vrouwen (22%). In 2003 gingen 24 van de 62 zetels voor de Franstalige parlementairen naar een vrouw, wat goed is voor 38,7% van de Franstalige verkozenen. Met een stijging van 22% naar bijna 39% vrouwelijke verkozenen, is het percentage Franstalige vrouwelijke verkozenen gestegen met 75,9%.

Een nadere beschouwing van het percentage vrouwelijke Kamerleden binnen de verschillende Franstalige partijen leert dat de federatie PRL-FDF-MCC in 1999 22,2% vrouwelijke verkozenen telde. Na de verkiezingen van mei 2003 telde de MR 41,6% vrouwelijke verkozenen, wat goed is voor een stijging van 87,4% van het aantal vrouwelijke verkozenen in die partij. In 1999 kon Ecolo bogen op het grootste percentage vrouwelijke verkozenen van het land: 54,5%. Ondanks haar teleurstellend verkiezingsresultaat, blijft Ecolo de partij met de meeste vrouwelijke verkozenen in de Kamer: 50%. Nochtans is Ecolo de enige Franstalige partij waarvan het percentage vrouwelijke verkozenen gedaald is tussen 1999 en 2003 (8,26%).

Bij de PSC waren er 10% vrouwelijke verkozenen na de verkiezingen van 1999. In 2003 bedraagt het per-

centage vrouwelijke verkozenen binnen het CDH 25%, of een stijging van 150%. Het aantal vrouwelijke PS-verkozenen in de Kamer was betrekkelijk laag in 1999 (10,5%). Hun percentage is echter opmerkelijk gestegen tot 40% van het aantal verkozenen binnen die partij. Zodoende is het percentage socialistische vrouwelijke Kamerleden tussen 1999 en 2003 gestegen met meer dan 280%.

In 2003 is net als in 1999 de enige FN-volksvertegenwoordiger een man.

Evolutie van het aantal Vlaamse vrouwelijke verkozenen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers tussen de verkiezingen van 1999 en 2003

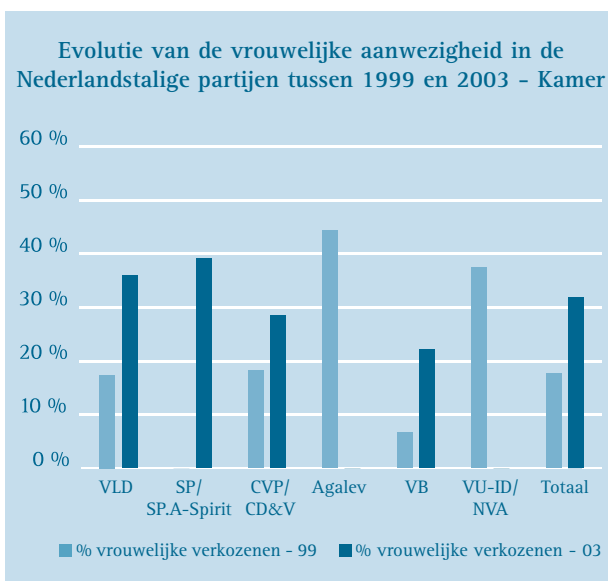
In 1999 waren 16 van de 91 Nederlandstalige verkozenen vrouwen. Het percentage vrouwen onder de Nederlandstalige verkozenen bedroeg dus 17,6%. Sedert de laatste verkiezingen bedraagt dat percentage 31,8% (28 vrouwelijke verkozenen op 88), wat neerkomt op een toename met 80,7% van het aantal vrouwen onder de Vlaamse verkozenen.

Na afloop van de verkiezingen van 1999 was de SP de enige democratische partij die geen enkele vrouw telde onder haar 14 verkozenen in de Kamer. Het kartel SP.A-Spirit telt thans 9 vrouwen onder zijn 23 verkozenen, wat betekent dat 39,1% van de verkozenen op de lijsten van het kartel vrouwen zijn. VU-ID (sindsdien opgesplitst in Spirit enerzijds en in de N-VA anderzijds) was in 1999 één van de partijen waarin de vrouwen het best

vertegenwoordigd waren (37,5%). Bij de laatste verkiezingen heeft de N-VA slechts één zetel behaald en die wordt ingevuld door een man.

In 1999 waren 18,2% van de verkozenen van de CD&V vrouwen. Momenteel telt de partij 28,5% vrouwen, wat neerkomt op een stijging met 56,6% van het aantal vrouwelijke verkozenen uit de kandidatenlijsten van deze partij. In 1999 waren 17,4% van de VLD-verkozenen vrouwen. Bij de laatste verkiezingen is dat percentage opgelopen tot 36%, wat een stijging van bijna 107% vertegenwoordigt. Op de 15 verkozen kamerleden van het Vlaams Blok in 1999 was er slechts één vrouw, wat een percentage van 6,6% van de verkozenen opleverde. Dat aandeel bedraagt momenteel 22,2%.

Ten slotte heeft Agalev, dat van alle Nederlandstalige partijen het hoogste percentage vrouwelijke verkozenen telde (44,4%), thans geen enkele verkozenen meer.

B. Evolutie van de vrouwelijke aanwezigheid in de Senaat

Tabel 5 : Absolute cijfers en percentages van het aantal rechtstreeks verkozen vrouwen in de Senaat bij de verkiezingen van 1999 en 2003

Partijen	Vrouwelijke verkozenen / totaal in 1999	Percentage Vrouwelijke verkozenen in 1999	Vrouwelijke verkozenen / totaal in 2003	Percentage vrouwelijke verkozenen in 2003
PRL-FDF-MCC/MR	1/5	20%	1/5	20%
PS	1/4	25%	2/6	33,3%
PSC/CDH	1/3	33,3%	1/2	50%
Ecolo	1/3	33,3%	1/1	100%
FN	/	/	1/1	100%
Totaal Franstalig college	4/15	26,7%	6/15	40%
VLD	2/6	33,3%	2/7	28,6%
SP/SP.A-Spirit	1/4	25%	4/7	57,1%
CVP/CD&V	2/6	33,3%	2/6	33,3%
AGALEV	2/3	66,7%	/	/
VB	1/4	25%	1/5	20%
VU-ID/N-VA	0/2	0	/	/
Totaal Nederlandstalig college	8/25	32%	9/25	36%
TOTAAL	12/40	30%	15/40	37,5%

Bij de verkiezingen van 1999 waren 12 van de 40 rechtstreeks verkozenen vrouwen, wat 30% van alle rechtstreeks verkozenen voor de Senaat vertegenwoordigde. Bij de laatste verkiezingen hebben de vrouwen 15 van de 40 te begeven zetels behaald, wat 37,5% van de zetels vertegenwoordigt. De vrouwelijke verkozenen hebben dus 3 zetels meer in handen (7,5%) dan na afloop van de verkiezingen van 1999.

De toename van 30% naar 37,5% van de vrouwelijke verkozenen houdt in dat de vrouwelijke vertegenwoordiging in de Senaat thans met 25% gestegen is. We stippen aan dat na de verkiezingen van 1999 het percentage rechtstreeks verkozen vrouwen in de Senaat (30%) duidelijk hoger lag dan het percentage vrouwelijke verkozenen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers (19,3%).

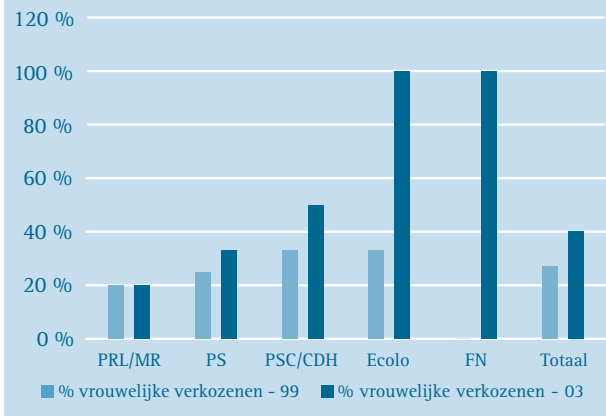
Evolutie van de aanwezigheid van rechtstreeks verkozen Franstalige vrouwen in de Senaat tussen de verkiezingen van 1999 en 2003

Op het niveau van het Franstalig college (15 rechtstreeks te begeven zetels) evolueren we tussen de verkiezingen van 1999 en 2003 van 4 naar 6 vrouwelijke verkozenen op 15. In percentages betekent dit aan Franstalige zijde een evolutie van 26,7% rechtstreeks verkozen vrouwen in 1999 naar 40% rechtstreeks verkozen vrouwen in 2003, een stijging met 49,8%.

Op het niveau van de partijen bedroeg het percentage vrouwelijke verkozenen na de verkiezingen van 1999 binnen Ecolo en de PSC 33,3% (1 vrouwelijke verkozen op 3). Het percentage vrouwelijke verkozenen binnen die twee partijen is in 2003 respectievelijk opgelopen tot 100% en tot 50% zonder dat het aantal vrouwelijke verkozenen is gewijzigd.

Tussen 1999 en 2003 blijven het aantal en percentage vrouwelijke verkozenen voor de MR identiek (20% vrouwen), daar waar de PS een stijging kent van 25 naar 33,3%, wat neerkomt op een stijging met 33,3%. Het FN dat in 1999 geen enkele verkozen had, verwert een zetel bij de verkiezingen van 2003. Die zetel wordt ingevuld door een vrouw.

Evolutie van de vrouwelijke aanwezigheid in de Franstalige partijen tussen 1999 en 2003 - Senaat

Evolutie van de aanwezigheid van rechtstreeks verkozen Vlaamse vrouwen in de Senaat tussen de verkiezingen van 1999 en 2003

Wat het Nederlandstalig college betreft (25 rechtstreeks te begeven zetels) evolueren we van 8 vrouwelijke verkozenen in 1999 naar 9 in 2003. Bij de laatste verkiezingen stijgt het aantal Nederlandstalige vrouwelijke verkozenen dus van 32% naar 36%, wat neerkomt op een toename met 12,5%.

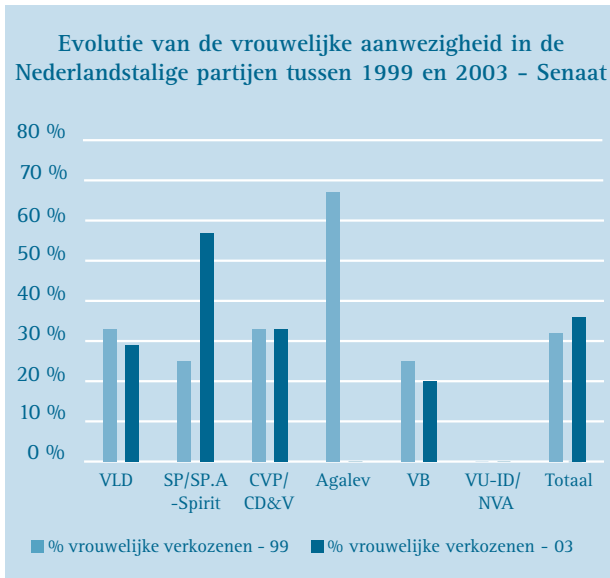
De sterkste stijging van het percentage vrouwelijke verkozenen kent het kartel SP.A-SPIRIT: daar waar het aantal vrouwelijke verkozenen op de lijsten van de SP in 1999 25% bedroeg en de Volksunie geen enkele senatrice telde, stellen we vast dat in 2003 57,1% van de rechtstreeks verkozen senatoren afkomstig van de lijsten van het kartel vrouwen zijn. Dat betekent een stijging van meer dan 128%.

In 1999 waren 33,3% van de rechtstreeks verkozen kandidaten van de CVP voor de Senaat vrouwen. Dat percentage blijft identiek na de verkiezingen van 2003. Voor de VLD bedroeg het aandeel vrouwelijke verkozenen voor de Senaat eveneens 33,3%. Na de laatste verkiezingen bedraagt het nog slechts 28,6%, wat neerkomt op een vermindering van het percentage rechtstreeks verkozen vrouwen met 14,1%.

De evolutie van het percentage vrouwelijke verkozenen bij het Vlaams Blok is tamelijk gelijkaardig: van 25% in 1999 naar 20% in 2003 wat neerkomt op een daling met 20%. Er moet in dit verband worden gewezen op de verkiezingsnederlaag van Agalev, waarvan geen enkele kan-

didaat voor een senaatszetel erin geslaagd is om te worden verkozen. Ter herinnering: na de verkiezingen van 1999 waren 66,7% van de senatoren voor deze partij vrouwen.

C. Effectieve samenstelling van Kamer en Senaat na de parlementsverkiezingen van 18 mei 2003

De resultaten in gendertermen die rechtstreeks voortvloeien uit de parlementsverkiezingen van 18 mei 2003 wijzen dus op een stijging van de vrouwelijke aanwezigheid in de twee kamers van het federaal Parlement. De effectieve samenstelling van Kamer en Senaat stemt evenwel niet volledig overeen met de resultaten van de stembusgang.

Het spel van de plaatsvervangingen waarmee de vorming van de federale regering gepaard gaat, alsook de instandhouding en de eventuele reorganisatie van de andere uitvoerende machten van het land, werken in

op de samenstelling van het federaal Parlement. De samenstelling van de Belgische Senaat hangt bovendien niet enkel af van de resultaten van de parlementsverkiezingen en van het spel van de plaatsvervangingen dat ermee gepaard gaat. Bij de 40 rechtstreeks verkozenen moeten immers de 21 door de gemeenschapsparlementen aangewezen senatoren en de 10 gecoöpteerde senatoren worden geteld.

Zonder uitgebreid in te gaan op de herschikkingen die hebben geleid tot die verschillende verschuivingen zullen we op bondige wijze stilstaan bij de vertegenwoordiging van de vrouwen in het federaal Parlement dat verondersteld wordt om de legislatuur uit te doen.

A. Effectieve samenstelling van de Kamer van Volksvertegenwoordigers

Voor de Kamer werden 52 vrouwen verkozen wat 34,7% vertegenwoordigde van alle federale kamerleden. Wanneer we kijken naar de effectieve samenstelling van de Kamer, stellen we de aanwezigheid van 53 vrouwen vast. Er is dus een vrouwelijk kamerlid meer na afloop van de plaatsvervangingen, wat het percentage vrouwen in de Kamer op 35,3% brengt.

B. Effectieve samenstelling van de Senaat

Bij de parlementsverkiezingen van 2003 waren 15 van de 40 rechtstreeks verkozen senatoren vrouwen, dit wil zeggen 37,5% van alle "rechtstreeks verkozen" senatoren. Na de plaatsvervangingen, het toevoegen van de door de gemeenschappen aangewezen en de gecoöpteerde senatoren, tellen we 22 vrouwen onder de 71 senatoren, wat overeenstemt met iets minder dan 31% vrouwen in de Senaat.

Op 21 gemeenschapssenatoren zijn er 4 vrouwen, wat 19% vertegenwoordigt. Die 4 senatrices behoren tot de MR (2 vrouwen op 4 gemeenschapssenatoren) en tot de PS (2 vrouwen op 4 gemeenschapssenatoren). Op 10 gecoöpteerde senatoren zijn er 5 vrouwen (50%). CD&V, MR en PS hebben immers elk een vrouw aangewezen (de PS heeft ook een man aangewezen), terwijl het kartel SP.A-Spirit er 2 aangewezen heeft.

D. Heeft de vermindering met de helft van de devolutieve werking van de lijststem invloed gehad op de aanwezigheid van vrouwen in het Parlement?

Als de uitbreiding van de kieskringen voor de Kamer een daadwerkelijke invloed lijkt te hebben gehad op de aanwezigheid en de plaats van de vrouwen op de kandidaatslijsten en men ermee instemt dat de invoering van een kiesdrempel van 5% zeer weinig invloed heeft op de politieke vertegenwoordiging van de vrouwen, hoe is het dan gesteld met de halvering van de devolutieve werking van de lijststem?

Daar waar de nuttige volgorde van de kandidaatslijsten bij de parlementsverkiezingen traditioneel erg belangrijk is, is die volgorde bij de laatste verkiezingen geregeld door mekaar gehaald. "In totaal werden 21 kandidaten voor de Kamer (14% van alle verkozenen) en 6 voor de Senaat (15% van alle rechtstreeks verkozenen) verkozen buiten de nuttige lijstvolgorde."²⁴ Hoewel het daarbij steeds om meer mannen dan vrouwen gaat, is de kloof tussen het aantal mannelijke

en vrouwelijke verkozenen niet erg groot (3 in de Kamer, 2 in de Senaat). Op basis van een projectie zou er slechts één vrouwelijke verkozenen meer zijn geweest in de Kamer, zijnde 35%, maar twee voor de Senaat, zijnde 43%, indien de verkiezingen zouden hebben plaatsgevonden met gesloten kandidaatslijsten, dit wil zeggen lijsten waarbij de voorkeurstemmen geen enkele rol meer spelen.

"Wij kunnen dus vaststellen dat de halvering van de impact van de lijstvolgorde de quotawet doorkruist heeft in die zin dat de volgorde van kandidaten over de lijst niet steeds overeenstemde met de volgorde waarin zij verkozen werden. (...) Maar de halvering van de impact van de lijstvolgorde heeft de quotawet niet doorkruist op het niveau van het aantal vrouwen, tenminste wat de Kamer betreft."²⁵ Er moet worden beklemtoond dat hoewel de volgorde van de lijst veelvuldig werd verstoord, de kloof tussen het aantal vrouwelijke kandidaten op verkiesbare plaatsen en het aantal vrouwelijke verkozenen nihil is wat de Kamer betreft en eerder gering in de Senaat (5%, zijnde het verschil tussen de 42,5% vrouwelijke kandidaten op verkiesbare plaatsen en de 37,5% vrouwelijke verkozenen).

²⁴ *Ibid.*, p.15.

²⁵ *Loc.cit.* p.15.

4. Conclusies

De vrouwelijke aanwezigheid in het federaal Parlement is er na de parlementsverkiezingen van 18 mei 2003 duidelijk op vooruitgegaan. We stellen een duidelijke toename vast van het aantal vrouwelijke verkozenen voor de Kamer van 29 in 1999 tot 52 in 2003. Met een percentage van 34,6% overschrijden de vrouwen voor de eerste maal in de geschiedenis van de Belgische politiek de drempel van 30% van de volksvertegenwoordigers. In de Senaat was die drempel reeds bereikt bij de verkiezingen van 1999. Hij werd bij de stembusgang van 18 mei 2003 duidelijk overschreden aangezien 15 vrouwen werden verkozen, wat neerkomt op 37,5% van de “rechtstreeks verkozenen”.

Hoewel het percentage vrouwelijke verkozenen in beide kamers is gestegen, moet worden gewezen op de inhaalbeweging van de Kamer op de Senaat, die traditioneel meer vrouwen telt. In vergelijking met de verkiezingen van 1999 kan deze beweging zowel geobserveerd worden op het niveau van de verkiesbare plaatsen als wat betreft de vrouwelijke verkozenen. Wanneer we de effectieve samenstelling van beide kamers bekijken, stellen we vast dat het percentage vrouwen in de Kamer (35,3%) momenteel hoger ligt dan in de Senaat (31%).

De pariteitswet van 18 juli 2002 heeft ontegensprekelijk invloed gehad op de samenstelling van de kieslijsten. Naast de paritaire samenstelling van de kandidaatslijsten en de verplichte vertegenwoordiging van beide geslachten voor de eerste drie plaatsen, lijkt het normatief effect ervan een rol te hebben gespeeld in het feit dat de grote Belgische politieke partijen in 60% van de gevallen het ritstelsel voor mannen en vrouwen voor de eerste twee plaatsen hebben gerealiseerd.

De twee belangrijkste wijzigingen aan de Kieswet (de uitbreiding van de kieskringen en de vermindering van de devolutieve werking van de lijststem) leken a priori de impact te verminderen van de verplichting

om minstens één vrouw bij de eerste drie en later de eerste twee plaatsen op de kandidaatslijsten te plaatsen. De uitbreiding van de kieskringen en de daarmee verband houdende toename van het aantal verkiesbare plaatsen, algemeen beschouwd als gunstig voor de versterking van de aanwezigheid van de vrouwen in de politiek, zouden het idee kunnen opwekken dat de draagwijdte van de verplichting om één vrouw op de eerste twee of eerste drie plaatsen te zetten onvoldoende zou zijn geworden. De vermindering van de devolutieve werking van de lijststem zou kunnen worden beschouwd als een maatregel die door het “openstellen” van de kandidaatslijsten en door het verminderen van het belang van de nuttige lijstvolgorde de impact zou verminderen van de verplichting om een vrouw bij de eerste twee of drie plaatsen te posteren.

De vermindering met de helft van de devolutieve werking van de lijststem voor de kandidates heeft niet de vervelende gevolgen gehad die sommigen hadden voorspeld (aangezien de volgorde van de lijsten nog altijd een grote rol speelt en de vrouwen geregeld mooie scores verwezenlijkten inzake voorkeurstemmen), en het lijkt erop dat de uitbreiding van de kieskringen van de Kamer een belangrijke invloed heeft gehad op de stijging van de vrouwelijke aanwezigheid in het Parlement. Dat de toename van de vrouwelijke aanwezigheid veel meer afgetekend is geweest in de Kamer dan in de Senaat lijkt de stelling te ondersteunen dat die wijziging van de Kieswet heeft bijgedragen tot de erg duidelijke toename van de aanwezigheid van vrouwen in het Parlement.

Ten slotte kon een groter aantal vrouwen verkozen worden omdat de politieke partijen de vrouwen verkiesbare plaatsen hebben toegewezen, waardoor de geest van de pariteitswet werd gerespecteerd. Het is dus de combinatie van de pariteitswet en de uitbreiding van de kieskringen die aan de basis ligt van de toename van de vrouwelijke aanwezigheid in het Parlement.

Cette brochure est également disponible en français.

Conceptie en redactie : Cel Besluitvorming, Nicolas Bailly

Lay-out en productie : www.inextremis.be

Verspreiding : Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen
Belliardstraat 51
1040 Brussel
Tel. : 02/233 40 15
E-mail : gelijkheid@meta.fgov.be

Verantwoordelijke uitgever : Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen
Belliardstraat 51
1040 Brussel

Wettelijk depot : D/2004/10.043/4